

Bezoekerscentrum Vestingwerken

Bastionder op Bastion Oranje geopend

Eddie Nijhof

Op 1 april is opnieuw een onderdeel van het Project Vestingwerken afgerond in de vorm van het zogenaamde 'Bastionder' op het Bastion Oranje. Op deze datum werd het 'Bastionder' officieel geopend door gedeputeerde Onno Hoes en wethouder Jetty Eugster.

Op 11 april is het nieuwe Bastionder voor het eerst opengesteld voor andere belangstellenden, onmiddellijk leidend tot een grote toeloop van ca 300 enthousiaste bezoekers. Het Bastionder is bedoeld als bezoekerscentrum voor de rondvaarten en stadswandelingen. In het Bastionder is een gedeelte van de 14e-eeuwse stadsommuring, het gerestaureerde kanon het *Stuerghewalt* en een audiovisuele presentatie van de geschiedenis van de vesting 's-Hertogenbosch te zien.

Bezoekerscentrum

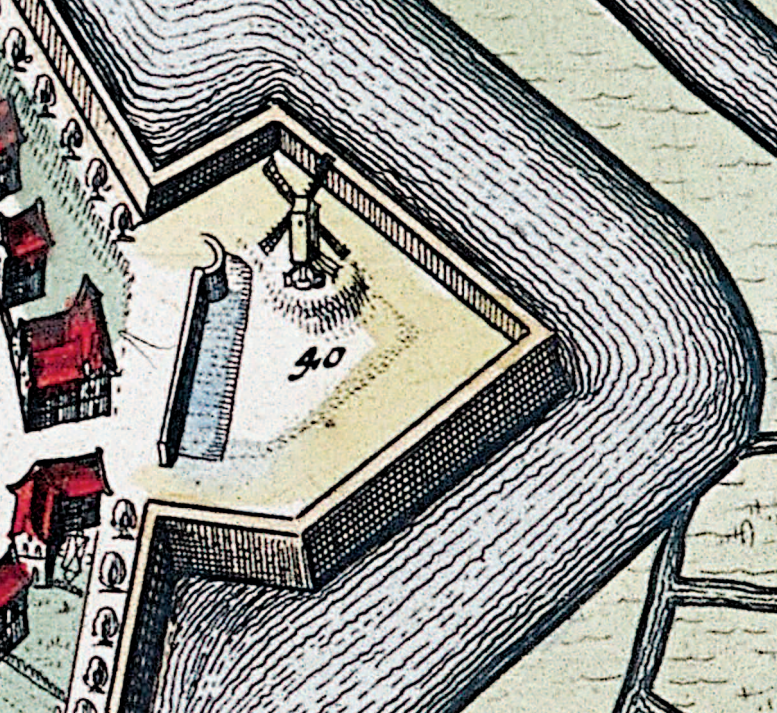
Het Bastionder maakt deel uit van het project Vestingwerken en is in de eerste plaats het gevolg van de wens te beschikken over een bezoekerscentrum op het Bastion Oranje. Dit bezoekers- en informatiecentrum heeft tot doel de bezoekers van de rondvaart 'Vestingroute' te informeren over de geschiedenis van de stad 's-Hertogenbosch in het algemeen en de vestingwerken in het bijzonder. Een tweede reden om op het bastion een overdekte constructie op te richten, was het volgende: al jaren stond op het Bastion het unieke kanon het *Stuerghewalt* (Stoer Geweld) of Boze Griet. Na de restauratie van het kanon en het vervaardigen van de affuit is besloten het kanon niet meer aan weer en wind bloot te stellen. Het informatiecentrum zou ook dit kanon kunnen herbergen.

Bastionder bovengronds. (Foto: BAM)

De officiële opening op 1 april 2009, wethouder Jetty Eugster houdt een toespraak. (Foto: SB/IB)

Op de kaart van Blaeu (1649) zien we het in 1634 aangelegde Bastion Oranje als een open bastion waarbij de oude stadsmuur nog grotendeels in het zicht is. Iets ten zuiden van de muurtoren zien we ook nog een molen op het bastion. (Foto: BAM)

Een algemeen uitgangspunt van het project Vestingwerken is dat bij nieuwe toevoegingen (in dit geval een nieuw gebouw) altijd gekeken wordt of de nieuwe toevoegingen geïnspireerd kunnen worden op oude thans niet meer zichtbare resten, die het beeld van de ontwikkeling van de vestingstad 's-Hertogenbosch kunnen illustreren en verrijken. Als er geen informatie beschikbaar is, kan voor het verkrijgen ervan een archeologisch onderzoek worden uitgevoerd.

Een algemeen uitgangspunt is ook dat bij nieuw gebouwde toevoegingen de gebouwen van zeer uitzonderlijke hoogwaardige architectonische kwaliteit moeten zijn. Transparantie van het gebouw was in dit geval een voorwaarde.

Archeologisch onderzoek

Het archeologisch onderzoek heeft zich gericht op de aanwezigheid van de 14e-eeuwse stadsmuur. Deze muur had bij de aanleg van het bastion in 1634 zijn functie verloren en was binnen het bastion komen te liggen; op de plattegrond van Blaeu is dit duidelijk zichtbaar. De 14e-eeuwse stadsmuur zou als extra element een belangrijke aanvulling vormen op de beleevingswaarde van het bastion en bezoekerscentrum.

Op het knikpunt van de stadsmuur bevond zich oorspronkelijk een hoektoren. Zowel de stadsmuur als de hoektoren zouden als extra element voor een nieuwbouw een meerwaarde kunnen geven aan een gebouw op het bastion. Daarom is in 2000 een

onderzoek gestart naar de exacte positie van de stadsmuur en de muurtoren. Eén van de belangrijkste vragen hierbij was hoe hoog het muurwerk nog aanwezig was en hoe gaaf het bewaard was gebleven. Uit dit onderzoek bleek al heel snel dat het muurwerk nog tot zeer grote hoogte, vrijwel direct tot onder het huidige maaiveld, aanwezig was. Een bijzonderheid was verder dat een groot deel van het muurwerk nog zijn oorspronkelijke 14e-eeuwse uiterlijk had, omdat er in latere perioden nooit meer herstel aan de buitenzijde van de muur had plaats gevonden. Omdat dit 14e-eeuwse uiterlijk van de stadsmuur op geen enkele plaats verder te zien is, is besloten om deze over een grotere hoogte in het zicht te brengen. De wens om dit in een gebouw te laten zien heeft geresulteerd in een grote kelderbak die moest aansluiten op de muur.

Het architectenechtpaar Mark en Marlène van Roosmalen-van Gessel hebben borg gestaan voor de uitvoering van dit concept. Basis van het ontwerp was dat het gebouw een transparant karakter moest hebben. Dit is bereikt door de kelder een daglicht-toetreding te geven. Het basisidee van het ontwerp is dat er twee incisielijnen in het gras zijn aangebracht. Deze twee lijnen die onder een scherpe hoek staan, zijn bij de punt opgelicht. De open ruimte die daardoor ontstond is door middel van glazen wanden afgesloten.

Binnenzijde van de toren tijdens het archeologisch vooronderzoek. Duidelijk zichtbaar is de dichtgezette doorgang in de muur. (Foto: BAM)

Historische informatie

Het Bastion Oranje is het laatste van de bastions die zijn aangelegd. Het werd gebouwd in 1634, nadat de stad door de Staatse troepen was ingenomen, in tegenstelling tot de andere bastions die gedurende het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) gebouwd zijn. Oorspronkelijk bevond zich hier voor de muur het Molenwerf, een buiten de stad gelegen deel van de dekzandrug waarop diverse huizen en een gasthuis, het Adam van Mierdegasthuis, stonden.

In de jaren 1542-1543 werd ten gevolge van de oorlog met de Hertog van Gelre en de dreiging die van de Gelderse troepen onder Maarten van Rossem uitging, de bebouwing op het terrein voor de muur gesloopt om te voorkomen dat deze bebouwing gebruikt kon worden voor de belegering van de stad. Ook de toegangspoorten tot het Molenwerf werden op dat moment dichtgemetseld.

Archeologische informatie

Bij het archeologisch onderzoek zijn een aantal nieuwe zaken aan het licht gekomen, die tot dusverre uit historische bronnen niet bekend waren. Eén van de belangrijkste constatering van het archeologisch onderzoek is dat de muurtoren niet gelijktijdig met de tweede stadsmuur is aangelegd. De tweede stadsmuur, waarmee al aan het einde van de 13e eeuw is begonnen, is waarschijnlijk rond het midden van de 14e eeuw voltooid. Aanvankelijk

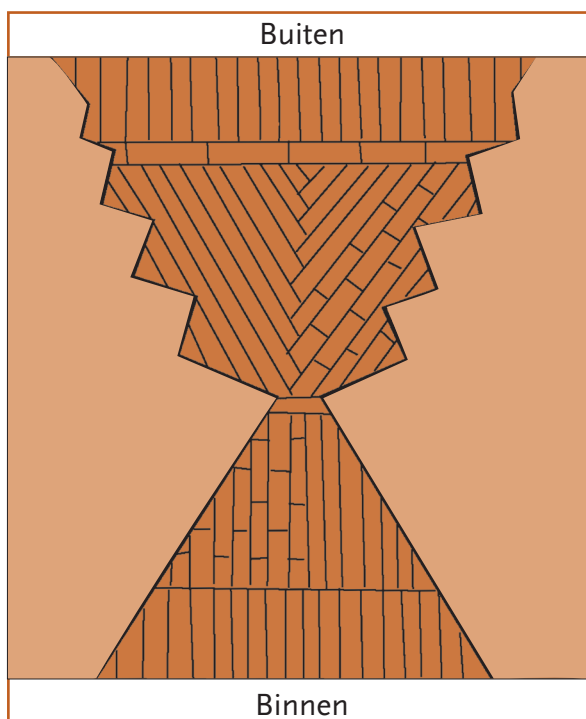
bevond zich, voorafgaand aan de bouw van de toren, in de dikte van de muur een muurtrap die toegang gaf tot de weergang.

Uit het archeologisch onderzoek is gebleken dat de ronde muurtoren pas tegen het einde van de 14e eeuw aan de muur is toegevoegd. Door de aanleg van de toren kon de aanwezige trap naar de weergang niet meer functioneren en werd een deel hiervan weggebroken om een verbinding te maken naar het inwendige van de muurtoren. Voor de verdediging werd in de muur een drietal schietgaten aangebracht, twee aan de zijkanten om de flanken van de muren en één aan de voorzijde van de muur om het schootsveld te kunnen bestrijken.

De toren heeft dus gefunctioneerd met een stadsmuur die geheel omgeven was door het bebouwde Molenwerf. Uit het onderzoek is eveneens gebleken dat langs de muur en toren aanvankelijk geen gracht lag. De gracht bevond zich vermoedelijk alleen langs de buitenzijde van het Molenwerf. Vermoedelijk is pas bij de sloop van de bebouwing in 1542/1543 de gracht direct aan de voet van de muur en toren aangelegd. Ook is in deze periode de defensieve kracht van de muur verbeterd door aan de binnenzijde van de muur een aarden wal aan te leggen om het

Gereconstrueerde plattegrond van het schietgat. Het stenenpatroon geeft de 'vloer' van het schietgat weer. (Tekening: BAM)

Het gerestaureerde schietgat vanuit de binnenzijde van de toren. (Foto: BAM)

geheel beter bestand te maken tegen het nieuwe, veel krachtiger vuurgeschut. De offensieve kracht heeft men gepoogd te verbeteren door de bovenzijde van de toren af te breken en, nadat de onderste helft met zand gevuld was, hierop een nieuw geschutplatform aan te leggen.

Bij deze gelegenheid werden de schietgaten – oorspronkelijk alleen bedoeld voor de hand- en kruisboog – en de deuropening aan de stadszijde dichtgemetseld. Bij de restauratie van de muur is besloten om één van de drie schietgaten weer te openen om te kunnen laten zien hoe de toren met schietgaten heeft gefunctioneerd. Bij het openhakken van het schietgat bleek dat het schietgat een dubbelkonische vorm had waarvan de buitenzijde ‘getrapt’ was. De uitzonderlijke vorm, die tot nu toe nog niet eerder in 's-Hertogenbosch is aangetroffen, hangt samen met de 1,50 m. dikke muur van de toren. Normaal heeft een schietgat aan de buitenzijde een schietspleet van ca. 10 cm. breed. Bij een muurdikte van 1,5 m. zou het schietgat aan de binnenzijde veel te breed worden en is gekozen voor een dubbelkonische vorm. Om te voorkomen dat pijlen van de

vijand door de schuine zijden naar binnen geleid zouden worden heeft men bewust aan de buitenzijde een getrapte vorm gekozen om dit te voorkomen.

Bij het archeologisch onderzoek werd een gat in de muurtoren geconstateerd, waarvoor geen logische verklaring kan worden gegeven. De architect heeft van dit gat gebruik gemaakt door deze als toegang tot het inwendige van de toren te gebruiken. Door middel van een stalen trapje is de toren thans toegankelijk. Aan de binnenzijde is de oorspronkelijke muur met de muurtrap naar de weergang en de dichtzettingen van de deuropening zichtbaar. Door het gerestaureerde schietgat kan men ervaren wat het blikveld was van de middeleeuwse stadsverdedigers. Met de bouw van het Bastionder heeft de stad 's-Hertogenbosch er weer een aantrekkelijke attractie bij die als een verrijking van het cultuurhistorisch erfgoed beschouwd kan worden. De verwachting is dan ook dat het Bastionder aan de enorme vraag naar cultuurhistorische informatie door de Bossche bevolking en de bezoekende toerist zal voldoen.

Berichten

Nieuws van het Noordbrabants museum

Aanwinst beeld Frenken

Op de TEFAF in Maastricht van dit jaar heeft het Noordbrabants Museum bij *Borzo modern & contemporary art*, Amsterdam een Pop Art beeld gekocht van Jacques Frenken ('s-Hertogenbosch 1929). Velen vonden dit soort beelden godslasterlijk toen Jacques Frenken in de jaren zestig afgedankte, neogotische heiligenbeelden een tweede leven gaf. Zijn Pop Art sculptuur veroorzaakte heel wat opschudding: dit was het einde van de religieuze kunst in Brabant! Frenken zelf dacht daar heel anders over. Hij wilde het publiek juist met andere ogen naar kerkbeelden laten kijken. Zijn bedoeling was de 'nietszeggende' gipsen heiligen en

madonna's weer te laten spreken. Hij zei erover: 'Ik ben verliefd op die beelden, ik weet wat ze inhouden, ik heb er alleen een verandering in betekenis aan willen geven. Natuurlijk zijn de beelden flink aangepakt, maar toch zijn ze gebleven wat ze voorstelden: een madonna met kind of de smart van een piëta.'

Jacques Frenken (Den Bosch 1929), Gouden Madonna, 1966. Goud beschilderd gips en spenen in kast, 102 x 57 x 24,5 cm. (Collectie Noordbrabants Museum)

